

ВІДГУК

офіційного опонента Брусиловської Ольги Іллівни, доктора політичних наук, професора, завідувачки кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на дисертацію Назарова Миколи Сергійовича «Підходи та механізми забезпечення національної стійкості України як складової системи національної безпеки», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – Політичні інститути та процеси

1. Актуальність теми дослідження

Дисертаційна робота М. С. Назарова присвячена надзвичайно актуальній проблематиці сучасної політичної науки – забезпеченню національної стійкості України як важливої складової системи національної безпеки. Сучасні безпекові реалії, пов'язані з агресією Російської Федерації проти України, зумовлюють потребу поглибленого наукового осмислення механізмів стійкості держави та суспільства, що обґрунтовує високу практичну та теоретичну значущість дослідження. Автор демонструє глибоке розуміння предметної області, пропонуючи комплексний підхід до аналізу та розробки механізмів, спрямованих на підвищення стійкості держави до сучасних викликів і загроз.

Актуальність теми не викликає сумнівів, оскільки у роботі розкриваються шляхи інтеграції державних і громадянських ресурсів у зміцнення стійкості держави, що відповідає як стратегічним документам України, так і сучасним міжнародним тенденціям у сфері безпеки. Тема дисертації є надзвичайно актуальною в контексті сучасних геополітичних, соціально-економічних і безпекових викликів, з якими стикається Україна. Національна стійкість як складова системи національної безпеки набуває особливого значення в умовах гібридних загроз, інформаційних війн, економічної нестабільності та інших факторів, що впливають на стабільність держави. Автор обґрунтовано акцентує увагу на необхідності

системного підходу до формування стійкості, що охоплює як державні інститути, так і громадянське суспільство.

2. Ступінь обґрунтованості, достовірність та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується широкою джерельною базою, включаючи аналіз міжнародного досвіду (НАТО, ЄС, низки національних держав), значну кількість нормативних актів, сучасних аналітичних матеріалів та апробаційних заходів, що надало роботі комплексного характеру. Наукова новизна дисертації полягає у таких основних аспектах: автор уперше запропонував критерії відмежування понять «національна безпека» та «національна стійкість» у політичній науці; розробив типологію моделей національної стійкості за масштабом, спрямованістю, механізмами реалізації та інституційною структурою; обґрунтував концептуальну модель інституційної архітектури національної стійкості України, враховуючи багаторівневу систему реагування; удосконалив методологічний інструментарій, зокрема через застосування інноваційних технологій (ШІ, блокчейн, цифрова трансформація) для підвищення адаптивності державної політики безпеки.

Дисертація має логічну та послідовну структуру, що сприяє чіткому викладу матеріалу. У вступі М. Назаров обґрунтовує актуальність теми, формулює мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Особливо варто відзначити емпіричну базу дослідження, яка включає аналіз нормативно-правових актів, статистичних даних і кейс-стаді, що підтверджують аргументацію автора. Запропоновані механізми є реалістичними та враховують особливості української політичної та економічної системи.

У першому розділі дисертант ретельно аналізує транзит від державоцентричної до мережевої моделі забезпечення національної стійкості. Дослідник акцентує увагу на необхідності координації між різними суб'єктами забезпечення стійкості та інтеграції міжнародного

досвіду в національні управлінські практики. Міждисциплінарний характер дослідження забезпечує формування цілісного розуміння національної стійкості через синтез правових, економічних, управлінських та політологічних підходів. Це також дозволило розробити комплексні механізми забезпечення стійкості, що враховують різні аспекти функціонування держави та суспільства.

Теоретичний та нормативний аспекти методології створили необхідний баланс між фундаментальним осмисленням проблематики та практичним застосуванням дослідницьких інструментів. Це особливо важливо при дослідженні національної стійкості, де теоретичні концепції мають безпосередній вплив на формування практичних механізмів забезпечення національної безпеки.

Динамічний характер наукового дослідження, що включає етапи від формулювання гіпотези до аналізу отриманих результатів, вимагає гнучкого застосування методологічного інструментарію. У контексті дослідження національної стійкості це дозволяє враховувати мінливість безпекового середовища та адаптувати дослідницькі підходи до нових викликів.

Чітке розмежування між науковим методом, методологією та практичними дослідницькими процедурами забезпечує структурованість та послідовність наукового пошуку. Це створює надійну основу для розробки ефективних стратегій зміцнення національної стійкості на основі науково обґрунтованих підходів.

Застосування загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, моделювання, абстрагування та конкретизації) створює фундаментальну основу дослідження, забезпечуючи його системність та логічну послідовність. Особливо важливим є те, що ці методи дозволяють розглядати національну стійкість як складний багатовимірний феномен, виявляючи взаємозв'язки між його різними компонентами та рівнями. Комбінування цих методів дає можливість не лише описати існуючий стан

системи забезпечення національної стійкості, але й виявити тенденції її розвитку та потенційні напрямки вдосконалення (Розділ I).

Спеціально-наукові методи політичних досліджень, що розвивалися протягом тривалого історичного періоду, забезпечують можливість глибокого аналізу політичних аспектів національної стійкості. Інтеграція різних методологічних традицій створює потужний інструментарій для аналізу складних політичних феноменів.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації є очевидною та багатоаспектною, її можна оцінити як обґрунтовану для роботи рівня доктора наук, вона викладена на с. 26-27.

Дослідник слушно зауважує, що важливу роль у протидії гібридним загрозам відіграє співпраця між НАТО та ЄС, особливо у сфері стратегічної комунікації та кіберзахисту. Спільні зусилля цих організацій підвищують ефективність реагування на багатовимірні загрози, включаючи інформаційні війни та кіберзагрози. Ефективна протидія багатовекторним загрозам потребує розвитку адаптивних механізмів стійкості через багатостороннє співробітництво між державами та міжнародними організаціями. Розвиток спільних навчань, обмін розвідданими та стандартизація методик реагування формують основу для зміцнення колективної стійкості Європи (Розділ II).

Також важливим є висновок, до якого приходять М. Назаров, що концептуалізація механізму забезпечення національної стійкості як інтегрованої системи дій, інститутів і процесів демонструє його багатовимірну природу, що охоплює організаційно-правові, інформаційно-технологічні та соціально-економічні компоненти. Така комплексна структура забезпечує всеосяжний підхід до протидії різноманітним загрозам національній безпеці, враховуючи їх динамічний та взаємопов'язаний характер у сучасному глобалізованому світі (Розділ III).

Досліджуючи інституційний рівень забезпечення національної стійкості, М. Назаров переконливо зазначає, що необхідна трансформація системи державного управління через створення спеціалізованих підрозділів при Раді національної безпеки і оборони та Кабінеті Міністрів України для забезпечення єдиного підходу до управління ризиками. Важливим є впровадження багаторівневої системи прогнозування та реагування на загрози з використанням технологій штучного інтелекту та великих даних для переходу від реактивного до проактивного підходу.

4. Наукове та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання

Як зазначив автор, теоретичні положення і висновки дослідження, сприяють кращому розумінню державно-політичних процесів у сфері національної безпеки. Підкреслимо, що ним були виявлені особливості функціонування моделей національної стійкості в ЄС, НАТО та окремих національних державах, що сприятиме виокремленню та імплементації кращих практик забезпечення стійкості в систему національної безпеки України. Також М. Назаровим було детально проаналізовано інституційне забезпечення національної стійкості в Україні та найбільш перспективні шляхи удосконалення системи національної стійкості України. Результати дисертаційної роботи М. Назарова можуть бути використані для вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки України. Матеріали дисертації стануть у нагоді у процесі післявоєнного відновлення України для реалізації концепції забезпечення національної системи стійкості.

Теоретичні положення та висновки, викладені в дисертації, можна використати при підготовці навчальних програм, методичних матеріалів і занять із різних дисциплін, наприклад, «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління» та ін. Результати дослідження також будуть корисними для політичних інституцій при розробці та оновленні законодавства у сфері національної безпеки.

Результати дисертації уже використані у навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Політологія», «Інформаційні війни», «Україна у світовій політиці», «Сучасні виклики глобальній та регіональній безпеці зі змістовним модулем: «Збройні конфлікти в сучасному світі».

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів при формуванні державної політики національної безпеки, у процесах післявоєнної відбудови України.

Оцінка мови і стилю дисертації. Текст дисертації підготовлений науковим стилем, фаховою державною та політичною мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, лаконічно, точно, ясно та просто, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття, водночас зі збереженням наукового стилю викладення положень роботи, що також можна вважати авторським доробком у розвиток української наукової політичної термінології.

Оформлення дисертації відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності. Під час вивчення дисертації та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. У дисертації не виявлено текстових запозичень, використання ідей, наукових матеріалів і результатів наукових пошуків інших авторів без посилання на джерела та інших випадків порушення академічної доброчесності, що уможливорює висновувати про академічну доброчесність автора дослідження.

5. Повнота викладу основних наукових положень висновків і результатів дисертації в опублікованих працях

Висновки дисертаційної роботи, основні засади та авторські пропозиції відображено у відповідних положеннях наукової новизни, а також у 20 наукових працях, зокрема оприлюднена 1 колективна монографія, 14 наукових статей, із них 3 – у наукових фахових виданнях України з

політичних наук, 1 – у закордонних наукових виданнях, 9 – у виданнях, що входять до баз Scopus / Web of Science та 8 тез конференцій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Крім наукових публікацій, М. Назаров презентував результати свого дослідження під час виконання та керівництва міжнародних та національних наукових проектів як керівник Центру досліджень регіональної безпеки при Сумському державному університеті; експерт від України Програмного комітету «Громадська безпека для суспільства» програми Horizon Europe; керівник НКП програми Горизонт Європа за напрямом «Місії ЄС».

Опубліковані наукові праці, дисертація та її реферат достатньо повно відбивають результати проведеного М. Назаровим дослідження. Зміст реферату відповідає змісту дисертації та не містить інформації, що не наведена у дисертації. Беззаперечно, що кількість, обсяг, якість друкованих праць та суттєве переважання авторського внеску у працях у співавторстві надають М. Назарову право публічного захисту дисертації.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Попри високу наукову якість дисертації, оцінюючи її позитивно та відзначаючи високий рівень теоретичних положень, стратегічного політичного аналізу, а також обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно відмітити, що деякі положення є дискусійними і потребують додаткового обговорення та уточнення в якості наукової дискусії під час публічного захисту.

По-перше, метою дослідження названо здійснення комплексного аналізу феномену національної стійкості, визначення місця та ролі національної стійкості в структурі системи національної безпеки України, а також підходів та механізмів забезпечення національної стійкості України (с. 24). На нашу думку, це уже виглядає як перелік завдань, які автор буде виконувати. Мета має бути сформульована одним реченням, що дозволяє нам зрозуміти, чого автор хоче досягти своїм дослідженням.

По-друге, на наше переконання, предмет праці – підходи та механізми забезпечення національної стійкості України як складової системи національної безпеки, як і зазначено у темі дослідження, а також доведено текстом роботи.

По-третє, системний підхід передбачає, що автор має показати не тільки взаємозв'язок складових предмету дослідження, але й їх синергетичний ефект, розкрити додану вартість взаємодії різних чинників. Системний підхід є специфічним інструментом, який має посідати в проекті головне місце, а інші методи мають із ним узгоджуватися, а таке узгодження потребує перевірки та повного викладення у Вступі.

По-четверте, автор досліджує концепт національної стійкості, вивчаючи здобутки різних національних шкіл. Але наприкінці I розділу немає висновків, у чому ж полягає різниця у національних підходах та чи прослідковується вона взагалі.

По-п'яте, вважаємо, що автор обрав правильний шлях побудови власної методології, почавши з загальної картини методологічних суперечок у суспільних науках на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях. Разом з тим, по-перше, було би цікаво наприкінці цього фрагменту дізнатися які є відмінності між методологією в політичних науках та, наприклад, у науці про міжнародні відносини, адже у більшості країн світу вона не розглядається як частина політології. По-друге, еволюція методологічних підходів від традиційного інституціоналізму до сучасних комплексних методик, які дозволяють враховувати динамічний характер політичних процесів та їх вплив на систему національної безпеки, представляє особливу цінність. Власне про інституціоналізм та його еволюцію хотілося би побачити докладнішу розповідь у I розділі.

По-шосте, у підрозділі 2.1, «Підходи ЄС і НАТО у формуванні національної стійкості», варто було би зосередитися на порівнянні старих (до 2022) та нових документів ЄС та НАТО. Наприклад, цікавим було би порівняння важливості для резильєнтності ЄС старої Black Sea Synergy та

нової Black Sea Strategy. Це дозволило би підкреслити глобальний характер змін, привнесених російсько-українською війною.

По-сьоме, у підрозділі 2.2, «Моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав», було розглянуто багато національних моделей стійкості як країн Західної Європи так і Балтії. Але викликає подив відсутність кейсів Болгарії та Румунії, які за своїми параметрами більше схожі на Україну, тому їх досвід був би корисним для вивчення та впровадження, або вивчення та відкидання. Однак, вчитися на чужих помилках теж важливо, тому що дозволяє не витратити зайвий час на повторення тих самих помилок. Аналогічно, у підрозділі 2.3, «Міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди», доречно було би долучити досвід Хорватії.

Висловлені зауваження та міркування жодною мірою не впливають на високу позитивну оцінку основного тексту дисертації М. Назарова, не знижують її наукової і практичної цінності. Вони не мають принципового характеру, є рекомендаційними та спрямованими на подальші наукові пошуки автора та активізацію наукового дискурсу щодо порушених у дисертації проблем. Робота виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною. Вона відповідає паспорту наукової спеціальності 23.00.02 – Політичні інститути та процеси.

7. Висновок щодо відповідності дисертації нормативним вимогам щодо присудження наукових ступенів

Представлена до захисту дисертаційна робота Назарова Миколи Сергійовича на тему «Підходи та механізми забезпечення національної стійкості України як складової системи національної безпеки» є самостійним і оригінальним фундаментальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі політичної науки, становить вагомий внесок у розвиток вітчизняної політичної науки та може стати

основою для формування нової наукової школи геостратегії. Дослідження вповні розкриває визначену проблематику, відповідає паспорту наукової спеціальності, а також вимогам МОН України, викладеним у «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 502 від 19 травня 2023 р.). Відтак автор дисертації — Назаров Микола Сергійович — заслуговує на підставі публічного захисту на присудження йому наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – Політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор
завідувачка кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

 Ольга БРУСИЛОВСЬКА

Особистий підпис *О. Брусилівської*
Ольга ЗАСВІДЧУЮ
ІНСПЕКТОР ВІДДІЛУ КАДРІВ *І. Очерет*